

persze, a parancs az parancs, de a határőr parancsnokság –, hogy disszidálni akarunk Csehszlovákiába, vagy csak úgy véletlenül átkeveredünk a metafizikai falon, s akkor megesznek a csehszlovákok (szlovákok már-még nem voltak)? Úgy látszik, ekkorra már kicsit kijózanodtunk, s ezért csak röhögtünk – a lovakat persze sajnáltuk. Az viszont sokkal, de sokkal korábban volt, gondolom, még a fordulat éve előtt, amikor iskolai kiránduláson voltam Kőszegen, elindulunk az Írott-kő felé, már kezdetben lovas katonai kísérettel, azután egyszer csak azt mondja a katona: tovább nem lehet menni. Ő látta, én nem azt az alsóbbrendű metafizikai entitást, még nem az ország, hanem a határsáv határát, amely áttörhetetlennek bizonyult. Mindez elmúlt, de azért itt-ott megint épülget határ, igaz, most nem metafizikából, hanem szögesdrótból. (De hiszen az osztrák–magyar határon is volt szögesdrót, mit kell egy kis szögesdróton fennakadni?)

Minek fecsegek annyit? Talán elég lett volna leszögezmem, hogy 1917-ben előkészületek tettek a volt Közép-Európának – Habsburg Birodalom – radikális szétverésére, amit aztán békeszerződésnek tekintettek. Bibó megmutatta, hogy a modernitásban hogyan felejtették el a békecsinálás művészetét, ami abban állott, hogy felszámolták azokat a problémákat, amelyek a háborúhoz vezettek. Ehelyett újabban a győztesek megbüntetik a veszteseket. S le se szarják, hogy a büntetés igazságos-e. Mi az, hogy igazságos, mi az, hogy igazság?

Na, szóval erre jutottam, miután megnéztem az interneten, mi áll 1917-ről. Ha nem lenne internet, most is csak a noszf meg talán a februári jutott volna eszembe. Arról viszont csak a Brezsnyev-vicc jut az eszembe. Leonyid meglátogatja anyukáját a szülőfalujában. Csodálatos autóban érkezik, bőséges ajándékokkal megrakodva. Anyuka meg van ijedve: „Mondjad, Leonyid, nem félsz, hogy visszajönnek a kommunisták? Erről jut eszembe. Gyerekkoromban szó volt valami pétervári mozgolódásokról, a Téli Palota ostromáról. Mondjad, Leonyid, te olyan okos vagy, lett abból egyáltalában valami?”

Rostás-Péter István

RÉSZ(ECSKE)- GYORSÍTÁS

Szilánkos memóriagyakorlatokba gémberegett agyunk van úgy, hogy iszonyodik a történelmi freskó restaurálásától: okosabbik fejünk biccent és be(m)éri a rálátás ábrándjának kartotékolásával. Startolás hát a részletből, diribdarab dokumentumokból kibontandó a körkép sugallatát; mint tépett-elsárgult plakátból kiköbözni a harsogó propagandagépezet totális pánclázatát, ilyesféle írásnak állnék itt elébe.

A rész a csaszty, s ennek is simogató, dédelgetett, kicsinyítő, már-már megejtő formája. Furmányos csattanókat rejtegető rusztikus erezetű ripacséria, gyöngyszemeiből maroknyi, ha fennmaradt. Ezért érdemes még felkutatni a „kor(ona)tanúkat”.

Az ötvenes-hatvanas éveket járjuk; az archivált írógépelt oldalaknak szkennelt mi-voltukban is illik hát kellően viharverten felvillanni:

*„Szánt a traktor Szolnok vármegyébe,
Traktorista hajlik ki belőle.
A két szeme jaj de büszkén ragyog:
Kenyérsata katonája vagyok.”¹*

A harcias lendületet precíz rendezői utasítás adagolta, midőn kimondatott, hogy a brigád „általában 6-8 főből áll, akik közül egy ze-

¹ Szurmay Ernő: Emlékjelek. A fordulat évétől a forradalomig. Versegly Ferenc Elektronikus Könyvtár [1] <http://vfk.vfmk.hu/00000132/015.html>

nével kísér, a többi énekel. Az énekhangot feltétlenül vegyessen állítsuk össze férfi és női hangokból. Zenekiséretül a harmonika a legelterjedtebb, de jó a hegedű, furulya és a citera is. A rigmusok összeállításánál nagyon válogassuk meg a dallamot, hogy összhangban legyen a szöveg vígjátékos, vagy bíráló jellegével. Ne készítsünk túl hosszú rigmusokat. Legjobb, ha 4-5 versszakból áll, és minden versszaka másról beszél, tehát változatos. Leghelyesebb, ha népdalok dallamára írjuk a rigmusokat, és igen szerencsés az a helyzet, ha a helyi népdalok dallamára íródnak a rigmusok. Ne használjuk fel tehát a régi és új slágerek dallamát a rigmusírásnál. [...] Jelentős körülmény az is, hogy rigmusbrigádban ne szerepeljen, ne dicsérjen vagy bíráljon olyan dolgozó, aki maga is bíráltra szorul, elmarad a termelőmunkában. Leghelyesebb az, ha az élenjáró dolgozók mondják el a közösség véleményét, bírálatát.”²

A vidéki kultúrnyikok javarészt bár sejtették/tudták, hogy a csipkelődés, kulákozás mögött ott a lista, a terv-alulteljesítéstől már csak egy bekezdés = strófa választ el a szabotázstól, a burzsoá reakció és a külföldi ágensok kifigurázása meg társbérletet válthat a neo-boszorkányüldözés paranoid elánjával, mégis úgy vélhették, élet veszik a vérmes osztályharcnak, midőn humort, moralizáló játékoságot csempésznek bele. Technikai-ritmikai változatosságuk klasszikafilosz alapvetés híján nem a varietas delectat ürügyén, hanem a műsorstruktúra diktálta rigor okán jelenik meg: többnyire az egész estés produkció közepén lépett fel a csasztuskázó csapat, mint egy „fellazítva” a tartásos műsort.

Népdalra hímezve, mint Rákosi elvtárs hatvanadik születésnapjára a varrottas kendő vagy bekecs. Titkon remélve, hogy a brigád, ha elhalkul, majd továbbadják, de legfeljebb csak kibeszélték. Látni vélem, ők maguk is ott a szcénán kicsit mintha szégyellnék, hogy a közkedvelt-ismert formát merő új tartalommal, időnként meghökkentő töltettel látják el. De az is lehet, hogy némelyek belejöttek. Mint népszínműbe, azontájt, a falusi kul-

túrban, mikor az amatőr színjátszók felhordták, hogy ők bizony a vacsorajelenetnél nem fogják a semmit jóízűen kanalazgatni. Megfőztek hát becsülettel, s a bor helyett sem málnaszörp került a poharakba. Volt is elszabadulása szövegnek, produkciónak... A happening szerves része a magát rekedtre sűgő tanerő-tandem és az egyre élethűbben játszó „színészgárda”. De ez itt nem állt fenn, csak bevillant.³

Megesett, hogy a párt direktívát sutba vágva, azért voltak formabontó, majd hógynem retrográd dallamra támaszkodó opusok:

*Szomorú vasárnap
A disznót leölöm
Készen vár a nagy kés
Vár a tál s a bödön
Ott áll a kád, cseber
A disznó-koporsó
De látom, elfogyott a só
Az utolsó*

*Hamar a gyermeket
szalasztom a boltba
Visszajön, s azt mondja,
hozna sót, ha volna
Ha ki nem fogyott volna.⁴*

De ha már fűszerfélénél időzünk, íme egy szintén adalékanyagra fókuszáló példa:

*Bokrétát kötöttem
mezei virágból
Küldeném is, nem is,
messze-messze távol
Nagy kéklő hegyen túl
A CIF gyógyszergyárba
Kivonják a kutyát
S rakják pirulába.⁵*

2 Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár: Sikerpropaganda és megszügyenítés. Kisújszállási csasztuskák az ötvenes évekből. Összeállította: Csöngö Attila levéltáros; <http://www.szolarchiv.hu/id-490-augusztus.html>

3 Megtörtént eset a Kolozs megyei Tordatúron, családi legendáriumból előhívott részlet.

4 A sepsiszentgyörgyi Unió Szövetkezet Lerakatába nem rendeltek kellő mennyiségű sót a téli ünnepek előtt, ezt pécézte ki a felidézett részlet.

5 Gyógynövénygyűjtő kampány zajlik, a klasszikus kamilla és menta mellett a gyógyszergyártásban szintén alapanyagként számító kutyabengekéreg is szerepelt a listán; CIF: a jászvásári gyógyszergyár akkori nevének rövidítése.

Hogy a gyógyszer ne legyen olyan keserű, következzen nyomban egy amolyan desszert jellegű csasztuska:

*Egyfelé ment el a kakaó
Másfelé ment el a számla, óh
Lett belőle nagy ribillió
Hol a kakaó?!⁶*

Akitől pedig első kézből kapom a – tudtommal első ízben – közölt szemelvényeket, maga is részese volt több mint fél évszázada a csasztuskairodalom erdélyi virágkorának. Tanárként, illetve művelődési felügyelőként Háromszéken tevékenykedett.⁷ Egy interjúrészlet erejéig módunkban áll bepillantani a kulisszák mögé:

– Melyik periódusra jellemző ez a csasztuskás időszak?

– Az ötvenes évek, hatvanas évek, főleg a hatvanas évek. Valószínű, hogy pártutasításra iktatták be a műsorokba, akkor itt tartományok voltak, rajonok. Megkaptuk a feladatot, hogy a műsorokba be kell tenni ezeket a művészbrigádokat, vagy agitációs brigádokat, ahogy akkor neveztük. Majdnem minden intézménynek volt ilyen agitációs brigádja. Minden falunak vagy községnek, amelynek volt ilyen kultúrcsoportja, az feltétlenül ilyen agitációs brigádot is működtetett, mert ez volt a kérelem, vagy utasítás, vagy ahogy akarjuk. Tulajdonképpen az volt a cél, hogy a sikertelen dolgokat, a hibákat kiküszöböljék, megkritizálják és kifigurázzák, s ezáltal a termelés vagy a mezőgazdaság, az állattenyésztés vagy gabonatermesztés, vagy bármi ezáltal gazdagodjék, növekedjék.

– A kritizált személyek ott voltak az előadáson?

– Hát persze, ott lehettek, a faluban inkább a vezetők, a néptanács-, kollektívelnök vagy a brigádos munkáját kritizálták vagy dicsérték.

– Volt az előírásban ilyesmi, hogy egy kritika, egy dicséret?

⁶ Szintén az uniós szövetkezeti folklór terméke: a szöveg egy elkeveredett kakaószállítmányra és az ebből adódó bonyodalmakra utal.

⁷ A „forrás” a Sepsiszentgyörgyön több mint négy évtizedig tanárkodó Péter Albert, aki pályafutása alatt amatőr néptáncgyűjtést alapított és irányított a helybeli Mikó Kollégiumban.

– Nem, nem, hát inkább a kritikát kellett, ugye, mert az javított volna, az kellett volna javítsa a termelést.

– Előfordult-e, hogy valaki azt mondta, ez nem igaz, ez a rám vonatkozó kritika/bírálat, és számon kérte?

– Persze hogy volt, még verekedés is volt, de ritkábban.

– Helyben, előadás közben volt-e eset arra, hogy bekiabált valaki: Nem úgy van!

– Erről nem tudok. Inkább kacagtak az emberek, ha olyant figuráltak ki, akit ismertek, és tudták is, hogy igaz, akkor persze nagy volt nevetés és az elismerés.

– Milyen volt a hangszerelés, tangóharmonika, magát a fellépést hogy kell elképzelni?

– Hát egyszer kellett a szereplők, főleg olyanok, akik tudtak énekelni is, meg egy kicsit beszélni, szavalni, mert ilyen verses formában volt legtöbbször összeállítva. Különböző ismertebb daloknak a dallamára írtak szövegeket, és legtöbbször volt zene is, de nem tangóharmonika, mikor mi volt, hegedű vagy gitár.

– Egy-egy ilyen füzér időben mennyit tartott?

– Csak ilyen betét volt, egy műsorban tíz-tizenöt, húsz perc, aztán volt, aki elnyújtotta. Egy műsorszám volt, de emlékszem, hogy a hatvanas években rendeztünk ilyen vetélkedőket: Szemtől szembe. Minden falu elő kellett állítson egy csoportot, a másik faluval szemtől szembe tartottak előadást, bemutatták műsorukat, amiben kellett legyen dalcsoport vagy énekkar, táncscsoport, szólista, ének- vagy táncszólista, legidősebb előadó és legfiatalabb előadó, de a legfontosabb volt az agitációs művészbrigád, az feltétlenül kötelező volt.

– Honnan merítették a szerzők, amikor el kellett gondolkodni a szövegeken? Megvan a dallam, a ritmus, akár a szótagszámot is tudták, tehát egy aránylag kötött forma.

– Voltak nálunk emberek, akiknek a tolluk vagy a ceruzájuk hajlandó volt ilyesmitet írni, és tudtak is, tehetségük volt hozzá.

– Voltak „sikeres” szerzők is?

– Igen, volt olyan is, amelyik oda nyúlt, ahova kellett, tehát nem túlozta el, megmutatta a valóságot úgy, ahogy volt.

– Mikor kopott ki, hányas évektől lehet azt mondani, hogy már nem volt divat?

– Az a helyzet, hogy eleinte így, ahogy mondtam, főleg ez volt, hogy kritizálni, kigúnyolni, kifigurázni a hiányosságokat, ez volt a lényeg, ez volt az alapja, ez kellett volna legyen végig, de aztán úgy a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején, mert akkor egész más lett, akkor a dicséretre állt át, mindenki dicsért mindent. Kritikai él, ha volt is, már csak ott alacsonyabb szinten, már a ma-

gasabb szinteket nem kritizálták, hanem dicsőítették, s aztán a végén már Ceaușescu és Elena, már ők voltak a főszereplők az ilyen művészbrigádokban, már nem mondták, hogy agitációs, vagy kritizáló, vagy csasztuska, már művészbrigádok voltak.

– Melyik a legkedvesebb vagy leggyakrabban előadott szöveg?

– Ezek nagyon változóak, attól függ, hogy miről írták, szöveg pontosan nem maradt meg bennem, mert sohase szerettem őket.

– Hallottam, hogy a sikerebbeket terjesztették.

– Persze, volt itt egyik kézdivásárhelyi kiadó, összegyűjtötte valakinek a szövegeit külön füzetbe. Aztán aki akarta használni. Volt tényleg egypár olyan sikeres, amit szívesen meghallgatott az ember, de a legtöbb ilyen elnyújtott vagy elkanyarított. Népdalokra, főleg azért haragudtam, amikor a népdalokat ilyesmikre használták fel.

– Volt erről beszélgetés a szakmabeliek között, hogy akkor mégsem kellene, nem biztos, hogy szerencsés...

– Hát általában dicsérni kellett, úgyhogy olyan, hogy nem kell, olyasmis nemigen fordult elő. Aztán be kellett bizonyítani, s be is bizonyították már sokan azt, hogy mennyire hatással van például a tejtermelésre az, ha kifigurázzák azt az istálló mestert, aki a fejőteheneket ápolja, kezeli, keféli, trágyáját kihordja, azt kifigurázták, mert elhanyagolt esetleg valamit, akkor a tehén a másik héten már több tejet adott.

– Ezt közhírré tették?

– Persze, újságban is megjelent, élmunkásnak nyilvánították. Ennek alapján meg is javultak általában így, ezt kihozták. S be is mutatta a brigád, hogy nemcsak a tehén javult meg, hanem a gondozója is. Hát ez volt a cél, hogy javítson.

– Azt tudták-e a szöveg szerzői, hogy ez orosz hatásra történik?

– Tudták, s azt is, hogy csupa szalmacséplés az egész. Hát kellett csinálni, s megcsinálták. Sokszor még meg is fizették nekik. Volt, aki önkéntesen csinálta. A szereplők, azok mind önkéntesen, persze. Esetleg a rendező s a szövegíró, ha kapott valami prémiumot. Vagy fizetést, vagy prémiumot. Akkor nagy divat volt, hogy mentek faluról falura vagy városból falura. Egy szólamban énekelték, még a dalsoportok is egy szólamban voltak, a kórusok azok már három-négy szólamban.

– Miközben énekelték ezeket a csasztuskákat, volt valamilyen szcenikai mozgás, valamilyen koreográfia hozzáfűzve?

– Hogyha úgy kérte a szöveg, akkor egymásnak mutogattak, vagy lépéseket tettek, ölelkeztek vagy lökdösődtek. A legtöbb úgy volt, hogy fölálltak félkörbe, s mondták a szöveget, ez volt az általános.

– Mikor tudták, hogy közeledik a csasztuskás betét, megélenkült a terem, várták az emberek?

– Nem mondhatni, nem szerették, nem volt egy kedvelt műsorszám. Kötelező volt, sokan csak azért csinálták, hogy legyen, hogy lehessen más műsorszám is. Nem nagyon kedvelték, főleg amikor megváltozott a tartalma, amikor dicsérni kellett mindent, s akkor már ki is mentek a teremből, volt olyan.

A népek kitértek a kultúrból, a csasztuska is kikopott a repertoárból mint a pellengér és dicséret művészi eszköze; már csak a sebtében összehívott plénum, a sablonszöveg, hozzá a szigorúra fent arcél, s a tagság, amint megszavazza, hogy ne ártsanak még jobban a vacillálással az épp kiszemelt áldozatnak.

Balzsamozott műfaj a csasztuska: most legfeljebb Észak-Koreában dívik, bár nem tudom, milyen rímet lehet arra találni, hogy Kim Dzsongun.